

УДК [378.4.016:78]:784.071.1(477)“18”:821.161.2-1“18”Т.Шевченко
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vas.24.2023.89-94>

**ВНЕСОК УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ ХІХ СТОЛІТТЯ
У РОЗВИТОК ВОКАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
(НА МАТЕРІАЛАХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)**

Іванна ШТУРМАК-ЯРЕМИШИН

<https://orcid.org/0009-0003-3814-9935>

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра музичного мистецтва
Львів, Україна
e-mail: shturmak.ivanna5371@gmail.com*

Розглянуто мовно-інтонаційний аспект шевченківської поезії та висвітлено її вплив на творчу діяльність українських композиторів ХІХ ст. Охарактеризовано основні здобутки музичної культури через призму вокальної шевченкіани композиторів ХІХ ст. Зосереджено увагу на вокальних творах для різних типів голосів та розкрито основні моменти їх вивчення. Розкрито постать Т. Г. Шевченка не тільки як письменника, а й як мелодиста.

Ключові слова: Т. Г. Шевченко, національна культура, традиції, вокальна музика, композитори ХІХ ст., вокальна педагогіка.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство розглядає мистецьку постать Т. Шевченка як поета, але куди менше як прозаїка і художника. Для українців Тарас Григорович – це борець за волю нашої країни, символ духовного життя нації, символ її незалежності. Але ми зрідка згадуємо про Шевченка як про людину з пристрастями і почуттями, зі стійкими смаками та мистецькими вподобаннями, освіченого чоловіка, тонкого знавця світової культури. Ми більше говоримо про кріпака, а не про академіка. А проте це важливий факт, який допомагає досягнути всю величчю і багатогранність його таланту, зрозуміти його як інтелігента тонкої душі і світлого розуму...

Аналіз досліджень і публікацій. Музичні фольклористи, зокрема такі як Ф. Колесса, М. Грінченко, Д. Ревуцький, П. Козицький, чимало сучасних учених, музикознавців, збирачів усної творчості, доклали багато зусиль для поповнення фольклорної шевченкіани, для поглиблення знань про історію виникнення, розкриття музичного авторства деяких пісень та їх поширення.

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є спроба зробити теоретичний аналіз мовно-інтонаційного аспекту шевченківської поезії та висвітлити її вплив на творчу діяльність українських композиторів ХІХ ст. Також одним із завдань є відновлення історичної справедливості та науковій об'єктивності ролі українських

композиторів у збереженні та розвитку національної української музичної культури, зробити аналіз основних елементів написання музики до Кобзаря.

Виклад основного матеріалу. У наш час ця тема теж не залишається поза увагою. Це ми простежуємо у діяльності видатних науковців сьогодення, таких як Л. Кияновська, В. Кавун та ін. Однак усе-таки бракує ґрунтовних академічних досліджень цієї теми і, що важливо, її широкого пропагування і розповсюдження. Бракує “шевченківських вечорів у новому форматі”, де б висвітлювалися нові, цікаві, досі не відкриті загалу грані цієї непересічної, всебічно обдарованої особистості, твори якої не оминали жодного палаючого серця серед українських композиторів.

Шевченко належить до числа правдиво музичних поетів. Більшість своїх віршів він творив як пісні.

В одному із інтерв'ю Л. Кияновська дуже влучно описала ставлення Т. Шевченка до музики: “...Шевченко дуже добре відчував музику, навіть більше того – він навчився сам грати на фортепіано, виконував нескладні твори Моцарта і Бетховена. Він романтик за натурою – як же він міг творити свою поезію, не відчуваючи тогочасної музики в усьому її багатстві?! Поети того часу без музики не існували...” [6].

Українські народні пісні та думи стимулювали художньо-образну сферу поетичної спадщини Шевченка, а яскраво виражена їх мелодійність, наспівність перейшла і в поетичне слово Кобзаря. Корифей західноукраїнської професійної музики С. Людкевич зазначав: “Поезія Шевченка співна, ... повна логічної простоти і симетрії, мелодійних повторень, рефренів, відзвуків – за всіма психологічними правилами врізується в пам'ять” [5, с. 245].

Т. Шевченко увібрав у своїй поезії не тільки зміст, а й усі елементи та форми народної пісні. Хоча його поезія і не була безпосередньо пов'язана зі співом, проте всі ознаки української народної співучості перейшли у вірші поета. Багато з них мають таку ж ритмічну основу, як українська пісня. Тарас Григорович майстерно поєднав народну ритміку з класичною. Він розробив нову форму ритмічної організації вірша на основі народної пісенної традиції (так званий Шевченковий вірш). Багатогранність віршів Шевченка, їх своєрідний ритм, мінливість настроїв і широчінь думки завжди були приманливими для композиторів.

На тексти Великого Кобзаря композитори почали писати свої твори ще за його життя. Твори з “Кобзаря”, як писав М. Грінченко, оспівано в різних музичних формах. На творчість Шевченка відгукнулося понад 120 композиторів. Кількість творів на слова Шевченка сягає понад півтисячі. Майже не можна знайти жодного українського композитора, що не звертався б до поезії Т. Шевченка.

Одним з перших друкованих музичних творів на текст Шевченка є солоспів “Сирота” (“Нащо мені чорні брови”), автором якого став друг поета М. Маркевич (1847). Першою оперою на Шевченкову тематику стала “Катерина” М. Аркаса (1891), а першим балетом – “Лілея” К. Данькевича (1939).

Вивчаючи творчу діяльність наших композиторів XIX ст., ми неодноразово стикаємось із поезією Кобзаря.

До творчості Т. Г. Шевченка звертались видатні композитори України, а саме попередник М. Лисенка – С. Гулак-Артемівський. Композитор написав дві пісні на народні слова – “Стоїть явір над водою” (1858), “Спать мені не хочеться” (1861). Першу пісню присвячено Т. Шевченку. Як свідчать історико-документальні джерела, Т. Шевченко співав народні українські пісні, й досить часто – з С. Гулаком-

Артемівським [2, с. 95]. Як зазначає професор Л. Корній, у пісні “Стоїть явір над водою” втілюються типово романтичні мотиви козацької “неволі”, настрої журби і туги. У мелодиці цієї пісні С. Гулак-Артемівський спирався на традиції української пісні-романсу. Другу пісню – “Спать мені не хочеться” – написано в жанрі танцювально-жартівливої пісні [4, с. 232].

У другій половині XIX ст. багато пісень-романсів виникло на тексти Т. Шевченка. Музикальність поезії Т. Шевченка, її близькість до української народно-пісенної творчості, ідейно-художній зміст віршів, їх глибока народність сприяли тому, що ще за життя поета й потім з'явилася велика кількість народних пісень та народних пісень-романсів на його тексти. З цього приводу М. Грінченко писав: “Поезії Шевченка стають піснями, поета не тільки читають, але й співають” [1, с. 307]. На думку українських дослідників, до народних пісень на тексти Т. Шевченка належать наступні: “Нащо мені чорні брови”, “Думи мої, думи мої”, “Ой крикнули сірі гуси”, “Тяжко, важко в світі жити”, “Летить галка через балку”, “Плавай, плавай, лебедоньку”, “Така її доля” та багато ін. [4, с. 232, 233]. Серед народних пісень на тексти Т. Шевченка є й авторські твори, як, наприклад: “Заповіт”, створений учителем з Полтавщини Г. Гладким, “Рече та стогне Дніпр широкий” Д. Крижанівського та ін.

З-поміж інших композиторів, що писали вокальну музику на слова Шевченка, варто виділити В. Зарембу. Понад 30 пісень-романсів на вірші Т. Шевченка написав В. Заремба, серед них: “Якби мені черевички”, “Якби мені, мамо, намисто”, “Утоптала стежечку” та ін.). Ці твори скомпоновано для різних голосів у супроводі фортепіано, деякі з них набули широкої популярності. Пісні В. Заремби вирізняються, насамперед, простотою музичного змісту і форми, наспівною мелодиєю. В інтонаційній сфері композитор спирався, головню, на міський фольклор. На думку музикознавців, його пісні-романси ще не мають виразного народного характеру, і, як зазначив М. Грінченко, “від змісту шевченкових поезій вони досить далекі” [1, с. 357]. Гармонійно поєднати музику з народним характером вірша Т. Шевченка було нелегкою справою, і вперше по-справжньому це вдалося лише М. Лисенку.

Так, саме постать М. Лисенка стала переломною в історії українського музичного мистецтва та й української національної культури загалом.

Серед оригінальних музичних творів композитора на першому плані і кількісно, і вартісно стоїть “Музика до Кобзаря” Т. Шевченка. Композитор зумів тонко відчути поезію геніального поета, допомагаючи нам через музику відчутти душу Шевченкових творів. Як писав один з дослідників творчості композитора Л. Кобилянський, “Лисенкова музика – то наче чудові звукові фарби до Шевченкових розкішних малюнків олівцем” [3].

Музика до “Кобзаря” охоплює понад 80 вокальних творів (7 серій), об'єднаних єдиною тематичною основою. Складається вона переважно з солоспівів (56), однак містить й чимало дуетів, тріо, квартетів та хорів. Усі твори написані у супроводі фортепіано, і супровід цей, виходячи за рамки простого акомпанементу, несе значне мистецьке навантаження.

Найбільш численну групу творів на слова Шевченка становлять солоспіви. До пісенної групи належать такі романси, як “Якби мені черевички”, “Утоптала стежечку”, “Огні горять”, “Садок вишневий” тощо. В них часом звучать танцювальні, звукообразальні елементи. Романси другої групи часто наповнені

суспільно-соціального звучання, ритмічна і метрична свобода декламації сприяє драматизації музичних образів. До них належать такі драматичні монолози: “Ой умер старий батько”, “Мені однаково”, “Чого мені тяжко”, “У неділю вранці-рано”.

На чолі широко розбудованих вокально-інструментальних композицій М. Лисенка стоїть кантата “Радуйся, ниво неполитая”, яку справедливо вважають одним із найкращих творів усієї української музичної літератури. Ця прославна кантата втілює контрастні образи одного з найбільш революційних творів Шевченка “Подражаніє Ісайї”. Тут уперше в українській музиці втілено класичну п’ятичастинну форму твору.

Не менш ваговою є діяльність І. Воробкевича, який написав тринадцять хорів на тексти Т. Шевченка та композитора П. Сениці, у творчому доробку якого є десять солоспівів у двох серіях та сім хороших пісень на тексти “Кобзаря”.

Видатний український композитор П. Сокальський, починаючи від 50-х років XIX ст., писав романси, багато з яких стали відомими й часто виконують сучасні виконавці України та зарубіжжя. У нього є також декілька романсів на слова Т. Шевченка “Утоптала стежечку”, “Полюбила молодого козака дівчина”, “Дума” (“Есть на свете доля”, виданий у 1881 р.). У “Думі” (уривок з “Катерини” в перекладі російською мовою) композитор створив цей колорит у фортепіанному вступі, що має зосереджено-роздумливий характер. На думку професора Л. Корній, вокальна партія “Думи” не має такої виразної національної специфіки, як вступ, хоча у першому реченні вокалу простежуються певні зв’язки з інтонаційністю українських народних пісень [4].

Яків Степовий (псевдонім Якименко), що залишив спадщину зі семи солоспівів та одне сольне тріо “Над Дніпровою сагою” (сопрано, тенор, бас) у супроводі фортепіано на слова поета, теж не може залишатись поза увагою.

Учень М. Лисенка – К. Стеценко – додав до поезії “Кобзаря” небагато музики. Проте його одинокий солоспів ”Плавай, плавай лебедонько” (з “Тополі”), написаний у рисах мелодії і фортепіанної фактури, доволі виразний, що свідчить про неабиякий вплив науки М. Лисенка.

Елегійний Д. Січинський фігурує у музиці до ”Кобзаря” з двома солоспівами “У золотої, й дорогої” та “У гаю, гаю вітру немає” і кантатою у супроводі фортепіано “Лічу в неволі”.

Д. Ревуцький, досліджуючи багаточасову палітру народнопісенної творчості, яку певною мірою використав поет-кобзар, виділяє такі жанрові пласти, як історичні думи, балада “Хустина”, псалми та хори “Ой чого ти почорніло”, “У перетику ходила”.

З галицьких композиторів новітнього напрямку, мабуть, тільки В. Барвінський дав музичній літературі кілька творів на тексти ”Кобзаря”: ”Заповіт” та солоспів для сопрано ”Ой люлі, люлі”.

Навіть такий видатний композитор, як С. Людкевич не оминув поезію Тараса Григоровича. В цьому ми переконуємось читаючи його статті, у яких він писав: “Коли б не поезія Шевченка, я, мабуть, взагалі не став би композитором” [5].

Висновки і перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Як ми бачимо, поезія Т. Г. Шевченка, очевидно, не є все-таки те саме, що українська народна колективна поезія. Вона – поезія індивідуальна, нероздільна від особи Шевченка, як безпосередній відблиск і вираз особливих почуттів поета. Мабуть, кожен

композитор, який писав на слова такого митця, мав би добре володіти не тільки музичною грамотою, а й відчувати основні риси української свідомості загалом.

Як уже було зазначено, українські композитори XIX ст. своєю творчою діяльністю доклали неабиякі зусилля для популяризації Шевченка між найширшими кругами української суспільності та досить вдало відчули внутрішні переживання генія української поезії.

Упродовж століть творчість поета залишається живим джерелом натхнення для композиторів. З плином часу ускладнюються засоби музичної виразності у її втіленні, розширюються жанрові межі: від народних та аматорських пісень до опер і ораторій, та інтерес до Шевченкової музики не згасає. Кожне покоління митців може знайти у поезії Шевченка нові риси біблійної мудрості та отримати імпульс для творчості.

Список використаної літератури

1. Грінченко М. Шевченко і музика. В кн. : М. Грінченко. Вибране. Київ : Рад. письменник, 1959. 456 с.
2. Кауфман Л. С. С. Гулак-Артемівський. Київ : Муз. Україна, 1962. 198 с.
3. Кобилянський Д. Микола Лисенко. Львів, 1930.
4. Корній Л. П. Історія української музики : [підручник]. Київ ; Нью-Йорк : Вид. М. П. Коць, 2001. Ч. III. 480 с.
5. Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи / упоряд. ред., вст. стаття і прим. З. Штундер. Львів : Дивосвіт, 1999. Т. 1. 496 с.
6. Урбан О. Якби я був двічі рабом, за віолончель я б продав себе у рабство втретє... *День*. 2009. № 52.

References

1. Hrinchenko, M. (1959). Shevchenko i muzyka. V kn. : M. Hrinchenko. Vybrane. Kyiv : Rad. pismennyk.
2. Kaufman, L. S. (1962). S. Hulak-Artemovskiy. Kyiv : Muz. Ukraina.
3. Kobylanskyi, D. (1930). Mykola Lysenko. Lviv.
4. Kornii, L. P. (2001). Istoriia ukrainskoi muzyky : [pidruchnyk]. Kyiv ; Niu-York : Vyd. M. P. Kots, III.
5. Liudkevych, S. (1999). Doslidzhennia, statti, retsenzii, vystupy / uporiad. red., vst. stattia i prym. Z. Shtunder. Lviv : Dyvosvit, 1.
6. Urban, O. (2009). Yakby ya buv dvichi rabom, za violonchel ya b prodav sebe u rabstvo vtrete... *Den*, 52.

**CONTRIBUTION OF UKRAINIAN COMPOSERS OF THE 19TH CENTURY
TO THE DEVELOPMENT OF VOCAL PEDAGOGY
(BASED ON THE WORKS OF TARAS SHEVCHENKO)****Ivanna SHTURMAK-YAREMYSHYN**

*Ivan Franko Lviv National University,
Faculty of Culture and Arts,
Department of Musical Arts
e-mail: shturmak.ivanna5371@gmail.com*

The article examines the linguistic and intonation aspect of Shevchenko's poetry and highlights its influence on the creative activity of Ukrainian composers of the 19th century. The main achievements of musical culture are characterized through the prism of vocal Shevchenko composers of the 19th century. Attention is focused on vocal works for different types of voices and the main points of their study are revealed. The figure of T. G. Shevchenko is revealed not only as a writer, but also as a melodist. Examples of works with the help of which it is possible to improve the performance skills of the vocalist are given.

As we can see, the poetry of Taras Shevchenko is evidently not the same as Ukrainian folk, collective poetry. It is individual poetry, inseparable from Shevchenko himself, as a direct reflection and expression of the poet's unique feelings. Perhaps every composer who set music to the words of such an artist would need to possess not only musical literacy but also feel the fundamental characteristics of Ukrainian consciousness in general.

As noted earlier, Ukrainian composers of the 19th century exerted considerable effort through their creative endeavors to popularize Shevchenko among the widest circles of Ukrainian society and keenly felt the inner experiences of the genius of Ukrainian poetry.

Throughout the centuries, the poet's work remains a vibrant source of inspiration for composers. With the passage of time, the means of musical expression in its embodiment become more complex, and the genre boundaries expand: from folk and amateur songs to operas and oratorios, yet the interest in Shevchenko's music does not wane. Each generation of artists can find in Shevchenko's poetry new features of biblical wisdom and receive an impulse for creativity.

Keywords: Shevchenko, national culture, tradition, vocal music, the composers of the XIX century, vocal pedagogy.

Стаття надійшла до редколегії 19.12.2023
Прийнята до друку 30.12.2023